
CHALLENGES AND IMPROVEMENT OF THE RIGHTS OF THE STUDENTS WITH DISABILITIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Jovan Ananiev

University of Goce Delcev, Faculty of Law - Stip, N. Macedonia, jovan.ananiev@ugd.edu.mk

Jadranka Denkova

University "Goce Delchev", Faculty of Law – Stip, N. Macedonia, jadranka.denkova@ugd.edu.mk

Abstract: The purpose of this paper is to give an overview of the situation of the rights of students with disabilities in the educational process and to identify opportunities for their improvement. The paper provides the basic definitions of the rights of persons with disabilities in the educational process and the principles of reasonable adaptation. Here are the key findings from a focus group conducted, guidelines for assessing university accessibility and recommendations for overcoming the situation. Students with disabilities have problems with access to facilities and premises, adaptation of benches, room brightness, accessibility of teaching aids and teaching aids, accessibility of the electronic system and adaptation of the examination process. There is also the need to amend the statutes and other acts of universities to guarantee accessibility and adaptation of students with disabilities and reform budgeting mechanisms to improve conditions. The Convention on the Protection of the Rights of Persons with Disabilities and its domestic legislation creates a legal obligation on all public and private universities to create equal conditions to all students, including students with disabilities. There is also a need the state to create standards that meet the needs of universities and develop mechanisms to control their implementation. Standards need to be adopted by universities and take into account the experiences of prestigious European universities. Research has found that specific types of disability, such as dyslexia, are taken into account when providing adjustment. A key problem is the lack of opportunity for students to declare a certain disability when enrolling at a university.

Keywords: disability, accessibility, adaptation, education process.

ПРЕДИЗВИЦИ И УНАПРЕДУВАЊЕ НА ПРАВАТА НА СТУДЕНТИТЕ СО ХЕНДИКЕП ВО ОБРАЗОВНИОТ ПРОЦЕС

Јован Ананиев

Универзитет “Гоце Делчев”, Правен факултет- Штип, Република Северна Македонија

jovan.ananiev@ugd.edu.mk

Јадранка Денкова

Универзитет “Гоце Делчев”, Правен факултет- Штип, Република Северна

jadranka.denkova@ugd.edu.mk

Резиме: Трудот има за цел да даде слика за состојбата на правата на студентите со хендикеп во образовниот процес и да ги согледа можностите за нивно подобрување. Трудот ги дава основните дефиниции на правата на лицата со попреченост во образовниот процес и принципите на соодветното приспособување. Овде се дадени клучните сознанија од спроведена фокус група, се дава упатство за оценка на пристапноста на универзитетите и се даваат препораки за надминување на состојбата. Студентите со попреченост имаат проблеми со пристапноста до објектите и просториите во објектите, адаптираност на клупите, осветленост на просториите, пристапност на учебните помагала и нагледните средства, пристапност до електронскиот систем и адаптација на процесот на спроведување на испитите. Исто така, се наметнува потребата од промената на статутите и другите акти на универзитетите за да се гарантира пристапноста и соодветното приспособување на студентите со попреченост и да се реформираат механизмите на буџетско планирање и буџетирање во функција на подобрување на состојбите. Конвенцијата за заштита на правата на лицата со попреченост и домашната регулатива создава правна обврска на сите јавни и приватни универзитети да создадат еднакви услови за студирање за сите студенти, вклучително и студентите со попреченост. Ср наметнува и потребата државата да создаде стандарди кои треба да ги исполнат универзитетите и да развијат механизми за контрола на спроведување на истите. Стандардите е потребно да ги усвојат универзитетите и да ги имаат предвид искуствата на престижните европски универзитети. Од истражувањето е констатирано дека специфични видови на попреченост, како што е на пример дислексијата, не се земаат предвид при

обезбедување на прилагодување. Како клучен проблем е евидентирано и немањето на можност студентите да декларираат одредена попреченост при запишувањето на универзитет.

Клучни зборови: попреченост, пристапност, соодветно приспособување, образовен процес

1. ПРАВНА РАМКА

Приближно десет проценти од светската популација имаат одредени попречености, коишто се резултат од вродени нарушувања или, пак, сестекнати како резултат на болест, несреќи или, пак, повреда при работа. Тие попречености се поделени во голем број на подгрупи, но, генерално, можеме да зборуваме за лица со оштетен вид, оштетен слух, телесна попреченост, ментална попреченост и интелектуална попреченост. Тоа им оневозможува на овие граѓани на еднаков начин со другите граѓани, да се образуваат, да имаат пристап до здравствениот систем, да имаат пристап до работни места и воопшто до различни видови на добра и услуги. Доколку не се обезбеди еднаков пристап за овие лица, се смета дека нив е извршена дискриминација, којашто може да се манифестира како директна или индиректна, но во одредени ситуации може да бидат ижртви на вознемирување. Како што општеството постепено се развива икако што се прифаќаат одредени цивилизациски вредности, овие лица несе третираат како различни од другите им се обезбедуваат услови коишто ќе им овозможат да имаат приближно еднаков пристап до добрата и услугите (Ананиев; 4).

Уставот како и Европската конвенција за човекови права и Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права ја гарантираат еднаквоста во областа на образование. Сепак, постојат посрбни документи кои попрецизно ги гарантираат правата на лицата со попреченост. Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност, во членот 24 став 5 е наведено дека “Земјите потписнички обезбедуваат лицата со инвалидност да имаат пристап до општото високо образование, стручна обука, образование за возрасни и доживотно учење без дискриминација и на еднаква основа со другите. За таа цел, земјите потписнички предвидуваат обезбедување на разумно прилагодување на лицата со инвалидност” (Конвенција; член 24 став 5). Законот за спречување и заштита од дискриминација дава дефиниција на поимите кои се клучни во овој труд. Лице со попреченост е лице кое има долготрајна физичка, интелектуална, ментална или сензорна оневозможност, што во интеракција со различните општествени бариери може да го спречи неговото целосно и ефективно учество во општеството на еднаква основа со другите; Соодветно приспособување е неопходно и соодветно изменување и приспособување потребно во одреден случај, што не предизвикува несразмерно или непотребно оптоварување, а со цел обезбедување на уживањето или остварувањето на сите човекови права и слободи на лицата со попреченост, на еднаква основа со другите. Оневозможување на соодветно приспособување е дискриминација; Пристапност до инфраструктурата, добрата и услугите подразбира преземање на соодветни мерки што осигуруваат дека лицата со попреченост имаат пристап, на еднаква основа со другите, до физичкото опкружување, транспортот, информациите и комуникацијата, вклучувајќи информатички и комуникациски технологии и системи, до други јавни објекти и услуги во урбани и рурални области. Оневозможување на пристапност и достапност на инфраструктурата, добрата и услугите е дискриминација (Закон; член 4). Европската Унија се приклучува кон унапредувањето на правата: Имајќи почит кон одговорноста на земјите-членки за содржината на наставата и организацијата на образовните системи, Комисијата се обврзува да ги поддржува земјите-членки во исполнувањето на целта за инклузивно, квалитетно образование и обука (Европска стратегија).

2. ИСТРАЖУВАЧКИ НАОДИ ОД СПРОВОДЕНА ФОКУС ГРУПА

Фокус групата се реализираше на 29.08 2018 година во Штип и на неа учествуваа студенти со и без хендикеп и професори. Најголемиот проблем којшто го имаат студентите со *телесна попреченост* е непристапноста на објектите. Не постојат одбележани паркинг места за лицата со хендикеп. До објектите најчесто нема пристапни рампи или, пак, доколку има рампа, нема ограда или нема соодветна косина. Студентите истакнаа дека е голем проблем и немањето на соодветно прилагодени тоалети. Самиот пристап до објектите е ограничен и заради постоењето на скали на влезот. Внатре во објектите нема лифт и има простории на меѓукат, кон кои нема пристапна рампа. Деканката на ликовната академија потенцира дека е изводлива адаптацијата на објектите од аспект на подоборување на пристапноста.

Една студентка кажа дека заради нејзините потреби во наставниот центар во Гевгелија направиле одредено прилагодување со монтажни дрвени делови, но тоа не е доволно функционално бидејќи има голема косина и нема ограда.

Студентка со комбиниран хендикеп, којашто има проблеми и со користењето на рацете истакна дека за време на испити многу често доаѓале асистенти и немала можност да одговара усно или, пак, и самиот

професор го спроведувал испитот писмено и била оневозможена да полага усно. Дрканката на Факултетот за обрказовнаука објасни дека секој наставник е должен да го спроведе испитот, зависно од видот на попреченоста на студентот.

Студентот со *дислексија* ги сподели проблемите кои ги предизвикува оваа состојба во текот на образовниот процес како и карактеристики на дислексијата. Тој кажа дека честопати е третиран од страна на професорите како глупав или мрзелив, не знаејќи дека има дислексија или, пак, да ја знаат нејзината специфика. Тој потенцира дека учењето е забавено и дека има потреба за време на предавањата да се користат презентации со резимирано содржини а учебниците да бидат со поголеми букви и да содржат делови која ја резимираат материјата. Исто така, потенцираше дека има потреба да одговара писмено, бидејќи на тој начин полесно се изразува. Професор по педагогија ги објасни дидактичките аспекти во реализацијата на наставата со студенти со дислексија. Студентот кажа дека многу покасно и само кај одредени наставници го кажал својот проблем. Се констатира дрка најголемиот број на наставници немаат знаење за природата на овој проблем ниту, пак, како да го прилагодат своето предавање и реализирањето на испитот.

Студентот со *оштетен вид* укажа на сите проблеми со кои се соочил во текот на образовниот процес. “мајка ми го читаше материјалот и јас пишував со црн фломастер. Чекав да дојде од работа и да ми ги чита лекциите”, кажа студентот. Потоа посочи дека е проблем што добивал учебници, кои не се доволно читливи и се отпечатени со мали букви. Но, како што посочи, голем е придонесот на издавањето на електронски книги во библиотеката на Универзитетот и воопшто можноста да се скенираат учебници, бидејќи дава можност студентот сам да ја адаптира големината. Исто така, голема е придобивката што Универзитетот голем број на услуги ги дава електронски, како што се е-индекс, е-пошта, е- учење и сл.

Во текот на реализацијата на наставата, студентот посочи дека има проблем што некои предавални не се соодветно осветлени и што презентациите не се истакнуваат секогаш на е-учење. Во текот на спроведувањето на испитите не сите наставници не се согласувале да спроведат устен колоквиум и испит. Студентот го посочи проблемот на недоволна осветленост на ходниците и бележењето на натписите на вратите со соодветна големина.

Професор по дизајн и студентка која магистрирала во доменот на дизајн на ентериер на лица со хендикеп истакна дека може да се направи на едноставен начин прилагодувањето на потребите на слабовидните лица со тоа што ќе се постават соодветни светилки кои ја дисперзираат светлината, ќе се користат поинтензивни бои и ќе се применува контраст во уредувањето.

Сите учесници на фокус групата се согласија дека Универзитетот треба да создаде процедури со кои студентот ќе може да ги посочи своите попречености и потребите од прилагодување и да има индивидуален пристап во прилагодувањето на потребите на студентот. Исто така, се согласија дека е потребно да направат поголем пристап на објектите и да обезбедат соодветна обука за наставниците каков тип на настава и испитување да реализираат, зависно од типот на хендикепот на студентот (Ананиев, Амдију; 15).

3. ИНДИКАТОРИ ЗА ПРИСТАПНОСТ НА УНИВЕРЗИТЕТСКИТЕ ОБЈЕКТИ

1. Паркинг за лица со хендикеп

2. Главниот влез е

1. Целосно пристапен

2. Има рампа, но е без ограда

3. Има, но е со голема косина

4. Отворот на вратата не е доволно широк (The Youth; 2).

3. Предавална/амфитеатар

1. Има само на приземје

2. Има на приземје и има на меѓукат, но нема подвижна или статична рампа за пристап

3. Има само на меѓукат, но има подвижна или статична рампа за пристап

4. Има само на меѓукат, но нема подвижна или статична рампа за пристап

5. Нема на приземје и на меѓукат (Walsh; 11).

4. Во предавалната/амфитеатарот

1. Има пристапност до клупа

2. Нема пристапност до клупа

5. Во просторот до клупата дали ма доволно простор за инвалидска количка

6. До таблата дали ма доволно простор за инвалидска количка

7. Библиотеката или читалната се

1. *Наоѓаат на приземје и се пристапни*
2. *Наоѓаат на приземје и не се пристапни*
3. *Наоѓаат на меѓукат и се пристапни*
4. *Наоѓаат на меѓукат и не се пристапни*

8. Бифе или ресторан

1. *Наоѓаат на приземје и се пристапни*
2. *Наоѓаат на приземје и не се пристапни*
3. *Наоѓаат на меѓукат и се пристапни*
4. *Наоѓаат на меѓукат и не се пристапни*
5. *Наоѓа на прв или повисок кат*

Пристапност на студенти со сензорна попреченост

1. **Оддалеченост на прва клупа од табла или платно за проектирање или телевизор (предавална/амфитеатар)**
2. **Природна или вештачка осветленост во просторијата**
 1. Многу светлина
 2. Нормална светлина
 3. Слаба светлина
 4. Многу слабо осветлена

4. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

1. Да се вметнат во статутитена универзитетите одредби кои се однесуваат на спречување и заштита од дискриминација на студентите со хендикеп и одредби со кои се предвидува обезбедување на пристапност и соодветно прилагодување на индивидуалните потреби на студентите со хендикеп;
2. Да се донесат правила за буџетско планирање и спроведување на буџетот со коишто се планира ставка за подобрување на пристапноста на објектите и просториите во објектите (на пример поставување на пристапни рампи, лифт, адаптација на тоалет, подобрување на осветлувањето и сл.). Потребно е ваквото планирање и спроведување да се однесува на секоја буџетска година за да може подобрувањето на пристапноста да се реализира постепено во период од неколку години;
3. Потребно е Универзитетот да направи план и програма за подобрување на пристапноста и прилагодувањето со јасно дефинирање на активност, временската рамка и потребните средства;
4. Потребно е универзитетите да обезбедат посебен фонд којшто ќе овозможи индивидуално прилагодување на потребите на студентите со хендикеп (на пример средства за скенирање, фотокопирање со зголемување на фотокопираната содржина, адаптација на клупа или стол и сл.);
5. При уписот на студентите, да се обезбедат посебни формулари коишто ќе овозможат студентот да го опише својот хендикеп и да ги наведе потребите од соодветно приспособување во текот на реализацијата на наставата, испитите и користењето на библиотечни и административни услуги. Истите да може да се обработат и евидентираат по претходно предвидена процедура;
6. Потребно е Универзитетот да спроведе обуки за наставниот, соработничкиот и административниот кадар во врска со видовите на хендикеп, правата на студентите со хендикеп и начинот на прилагодување на наставата и испитите на потребите на студентите со хендикеп;
7. Потребно е да се подготват правила за студирање, коишто ќе ги опфатат правата на студентите да имаат асистент, назначено лице, на кого ова ќе му биде дополнителна активност, за да може да пружи поддршка и помош на студентот со хендикеп;
8. Потребно е да се прилагоди правилникот за студирање којшто ќе овозможи студентот со хендикеп, зависно од неговиот вид на хендикеп, да полага колоквиум и испит на начин прилагоден на неговите потреби (на пример, устен испит за слабовидни и лица со проблеми со горни екстремитети, писмен за глуци и неми и сл.). Потребно е да се развијат програми за обуки на студенти, коишто ќе овозможат студентите без хендикеп да им помагаат во текот на студирањето на студентите со хендикеп;
9. Потребно е да се развијат посебни програми за студентска пракса за студентите со хендикеп, имајќи ги предвид нивните попречености.
10. Студентската организација при Универзитетот во своите раководни органи да вклучи студенти со хендикеп и да развие програми за поддршка од страна на студентите без хендикеп кон студентите со хендикеп.

ЛИТЕРАТУРА

- Ананиев, Ј. (2017) *Соодветното приспособување на работните места за лицата со попреченост*, Македонија, Скопје: ОБСЕ
- Ананиев, Ј. Амдију, Н. (2018) *Подобрување на остварувањето на правата на студентите со хендикеп во образовниот процес во општина Штип*, Македонија, Кочани: ЦЕГИ
- Европска конвенција за човекови права и основни слободи (1950)
- Европска стратегија за правата на лицата со попреченост (2010- 2020), Европска комисија (2010)
- Конвенција за правата на лица со инвалидност (2006),
- Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права (1966)
- Статут на Универзитетот “Гоце Делчев”-Штип (2018)
- Устав на Република Северна Македонија (основен текст објавен во Сл. Весник на РМ бр.52 од 1991)
- Закон за спречување и заштита од дискриминација (Сл. Весник на РСМ бр.101 од 2019)
- The Youth on the Move campaign has ended as of December-Report* (2014),*European Commission*
- Walsh, M. (2015) The Inclusion of Students with Special Needs in the General Education*, California: Domenican University of California